

О. О. ПОПКО

ЗНАХІДКИ БРОНЗОВИХ ЛАТЕНСЬКИХ КОРОНОПОДІБНИХ ПРИКРАС В МЕНЬСЬКОМУ РАЙОНІ, ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

В статті Ю. С. Виноградського і Д. І. Лавьюка, вміщеній в «Кратких сообщениях Института археологии АН УССР», № 9 за 1960 р., повідомляється про знахідки в с. Ліски, Менського району, Чернігівської області, бронзових латенських прикрас, що являють собою масивні короноподібні предмети у вигляді великих колець з зубчастим верхом, точна назва яких поки не встановлена і призначення яких не зовсім ясне¹.

Оскільки в зазначеній статті мають місце неточності, автор вважає за необхідне внести відповідні поправки й доповнення.

Село Ліски розташоване за 60 км на північний схід від Чернігова на правому березі р. Десни при впадінні в неї р. Мени. Ця місцевість знаходиться на межі лісостепу, природним рубежем якого на Чернігівщині є Десна. В цій частині Подесення починається смуга лісів чернігівського Полісся, звідки в різні сторони йдуть лісові масиви, переважно в напрямку Десни й Дніпра на південь і Снові — на північ.

На межі цього лісового масиву лежить неширока степова чорноземна смуга (степок), що простягається на 50 км від м. Сосниці до с. Березне. Місцями степок вкритий острівцями лісів, що носять в більшості характер лісостепових дібров.

На площі описаного чорноземного плоскогогірного масиву й розташоване с. Ліски. З південного сходу до села підходить лугова долина Десни, з південного заходу — така ж долина Мени, вздовж якої в бік Десни йде невелика смуга листяного лісу, що належав казні,— тому й урочище це носило назву Казенне, а з північного сходу лежить чимале болото Чамарово, з якого витікає р. Полая, що впадає в р. Теревень, яка у свою чергу впадає в Десну. Долина Полої неширока (від 0,1 до 0,3 км), лугова, береги невисокі, пологі. Судячи з рельєфу, на ній колись були озера, з яких одне, порівняно велике й частково заболочене, що лежить в нижній течії Полої, збереглося до нашого часу.

Ця частина Полої, де долина її має найбільшу ширину і, розгалужуючись на деякому протязі, утворює островоподібне підвищення, недалеко від якого лежить вказане озеро, носить назву урочища Махоньково.

Наявність родючих чорноземних ланів, тінистих лісових островків, багатих заливних луків, озер і проток, близькість Десни й Мени ство-

¹ В археологічній літературі вони відомі під різними назвами: короноподібні обручі, шийні обручі, шийні гривні й корони.

рювали тут сприятливі умови для життя людини та з глибокої давнини приваблювали її сюди.

Через Ліски проходить стародавній земляний вал протяжністю близько 35—40 км, що нагадує собою так звані «Змієві вали» й огорожує ділянку правого берега Десни площею майже 100 км². Оскільки, як відомо, подібні величезні земляні оборонні споруди будувались в давнину на стратегічно важливих пунктах, наявність їх в розглядуваній місцевості вказує на важливе її значення в далекі часи.

У 1949 р., за дорученням Інституту археології АН УРСР, автор цієї статті провадив розвідки в с. Ліски, метою яких було встановити

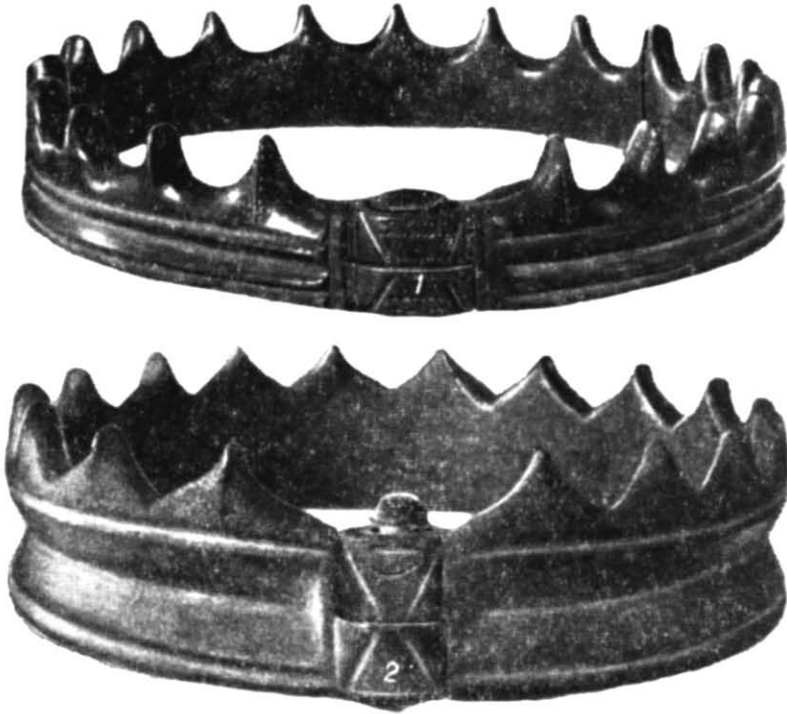

Рис. 1. Коронаподібні прикраси, знайдені в с. Ліски у 1905 р.

обставини й точні місця знахідок зазначених бронзових прикрас та провести неширокі розкопки для збору археологічних матеріалів, що допомогли б визначити більш точно датування цих цікавих предметів.

При проведенні вказаних робіт встановлено таке.

Перша знахідка двох прикрас (рис. 1, 1, 2), була зроблена місцевим жителем І. М. Єрмоленком у 1905 р.² при корчуванні пнів поблизу східної частини села в урочищі Махоньково, а не в урочищі Валок, як це вказують автори згаданої статті. Ця садиба була розташована за 0,5 км на південь від села на вказаному вище островоподібному підвищенні біля р. Полої.

За словами його сина А. І. Єрмоленка, що був присутній при цьому, коронаподібні прикраси знаходились в землі в південній частині підвищення на глибині близько 0,5 м і лежали горизонтально одна на одній зубцями до зубців.

У 1907 р. речі потрапили до місцевого поміщика Ф. А. Колодія,

² Труды Черниговской губернской архивной комиссии 1906—1908 гг., вып. 7, Чернигов, 1908, Приложение, стор. 109.

який у 1909 р. передав їх музею при Київській духовній академії, звідки вони після революції перейшли до Київського історичного музею, де зберігаються і зараз.

Перед початком розкопок автор ознайомився з цими речами в Київському історичному музеї. На них тоді були старі інвентарні номери— 538 і 538-а та етикетки з написом: «Сосницький уезд, Черниг. губ., уроч. «Лески» у села Максаков 1908 г. Ф. А. Колодей»³. Таким чином, твердження авторів статті про те, що ці речі не збереглися, не відповідають дійсності.

За словами А. І. Єрмоленка, при переорюванні садиби траплялися різні залізні речі (мечі, серпи, ножі, гачки та ін.), точильні бруски, товсті черепки тощо, але все це було викинуте. На місці знахідки короноподібних предметів в урочищі Махоньково автором було виявлено значне за розмірами неукріплене поселення, яке за знайденим на ньо-

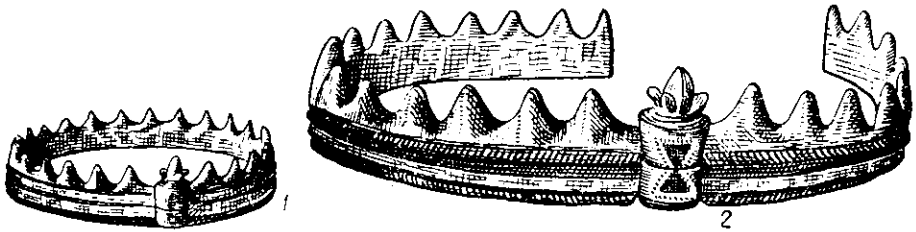

Рис. 2. Короноподібні прикраси, знайдені в с. Лески в 1958 (1) і 1918 (2) рр.

му при розкопках речовим матеріалом датується зарубинецьким часом — II ст. до н. е.— II ст. н. е.⁴

Цей точно датований матеріал поселення, який супроводжує знайдені тут короноподібні прикраси, дозволяє віднести їх до того ж часу. Більш пізніх матеріалів на цьому поселенні знайдено не було, воно існувало тільки в зарубинецький час.

Друга знахідка аналогічної прикраси була зроблена в 1918 р. (а не в 1932 р., як це говорять автори згаданої вище статті) місцевим жителем Ф. К. Боюном. Вона була знайдена біля південно-західної околиці села в урочищі Казенне за тих же обставин, як і перші дві прикраси, при корчунанні пнів після порубки лісу на садибі і лежала на тій же глибині та в тому ж положенні — горизонтально зубцями вверх. Ця знахідка до 1930 р. знаходилась у Ф. К. Боюна, потім була передана ним в Сосницький краєзнавчий музей, де зберігається і зараз (рис. 2, 2).

Під час наших робіт ніяких слідів стародавнього поселення на місці знахідки цієї прикраси в урочищі Казенне знайдено не було, хоч Ф. К. Боюн і говорив, що при розроблюванні садиби після порубки лісу він нібито знаходив тут окремі товсті ліпні черепки.

Однак на південно-західній околиці села, на правій обочині широкій ґрунтовій дорозі, що веде до сусіднього с. Осьмаки, недалеко від урочища Казенне, автором знайдено велику вічкасту намистину з пасти римських часів і кілька дрібних маловиразних уламків ліпних посудин, що нагадують зарубинецькі. Можливо, що тут на колишньому невеликому підвищенні берегового плато знаходилось стародавнє поселення типу зарубинецького в урочищі Махоньково, культурний шар якого був зритий при прокладанні дорози.

³ Судячи з напису на етикетці, Ф. А. Колодій не вказав імені того, хто знайшов речі, а приписав це собі.

⁴ Знайдені при розкопках археологічні матеріали зберігаються в Інституті археології АН УРСР.

Треба думати, що знайдена Ф. К. Боюном короноподібна прикраса в урочищі Казенне й зв'язана з цим поселенням⁵.

Характерно, що всі зазначені вище три короноподібних предмети лежали в землі на однаковій глибині та в однаковому положенні. Цей факт свідчить про те, що вони попали в місця їх знахідок не випадково, а були тут зариті.

В 1958 р. в с. Ліски було знайдено ще одну таку короноподібну прикрасу. На жаль, автори статті обмежились лише вказівками пункту знахідки і більш докладних відомостей про неї не дають (рис. 2, 1)⁶. Таким чином, в с. Ліски протягом порівняно невеликого часу знайдено чотири короноподібних предмети.

Знахідки таких предметів відомі в різних місцях Східної Європи. На слов'янських землях їх більш за все знайдено на території Польщі та України.

Зовні подібні між собою, ці предмети в той же час мають і свої характерні локальні риси. До таких рис, або ознак, перш за все відноситься обробка зовнішньої поверхні кільця після відливки і своєрідні знаки на сполучних замках або шарнірах⁷. Знаки є двох видів: Х-подібні й W-подібні. Останні зустрічаються в короноподібних прикрасах Польщі⁸.

Зарубинецьке поселення в с. Ліски являє поки єдиний пам'ятник на території Східної Європи, де знайдено чотири екземпляри короноподібних прикрас. Знахідки цих та інших численних латенських речей в Східній Європі свідчать про тісні культурні зв'язки місцевого слов'янського населення з населенням області латенської культури на ранніх етапах своєї історії — в епоху раннього заліза.

А. А. ПОПКО

НАХОДКИ БРОНЗОВЫХ ЛАТЕНСКИХ КОРОНОПОДОБНЫХ УКРАШЕНИЙ В МЕНСКОМ РАЙОНЕ, ЧЕРНИГОВСКОЙ ОБЛАСТИ

Резюме

В 1950 г. в с. Лиски, Менского района, было найдено два короноподобных бронзовых украшения. Аналогичные находки были сделаны здесь в 1918 и 1958 гг. Всего из с. Лиски известно четыре таких украшения.

На основании того, что недалеко от места находок указанных вещей автором обнаружено поселение зарубинецкой культуры, а также по аналогиям с такими же украшениями латенского времени из Польши, автор датирует находки II в. до н. э.— II в. н. э.

⁵ Крім цих зазначених вище поселень, в західній частині села автором виявлено слов'янське поселення часів Київської Русі.

⁶ Зберігається в Сосницькому краєзнавчому музеї.

⁷ Кожний з цих предметів вилитий з бронзи на окремій матриці й складається з двох частин, що сполучаються шарніром.

⁸ W. Antoniewicz, *Archeologia Polski*, Warszawa, 1928, стор. 145, табл. XXXV, 17.